

o etruské myslí. Knihu doprovází 120 pérověk, 74 černobílých fotografií, delší anglický abstrakt a výběrová bibliografie.

Etruskové měli mezi ostatními starověkými národy zvláštní postavení a jejich sousedé o nich říkali, že jsou jiní. Měli smůlu v geografické poloze své země mezi expandujícími Latiny na jihu a barbarskými kmeny na severu. Byli národem, který se stáhl do sebe k archaickým a předfilosofickým náboženským formám. Livius líčí Etrusky jako národ, který se ze všech ostatních nejvíc věnuje náboženství. Etruská božstva se sice podobají řeckým bohům, ale odlišuje je až strnulá „egyptská“ vážnost s rysy podzemních chthonických božstev. Socha Apolóna z Vejí byla popsána jako „bůh krácející, noci podobný“. Více zdůrazňovali temný, osudový charakter bohů a s úzkostlivou přesností se věnovali různým druhům věš-tění.

Římané se od nich učili nejenom náboženským obřadům, ale také stavitelství, zejména umění kleneb a rovněž technickým stavbám jako byly podzemní přivaděče vod, kloaky a vodovody. Drobná etruská plastika je hojnější než plastika římská a rovněž bohatá výzdoba hrobek i četné nálezy zdobených zrcadel umožňují poměrně detailní studium etruského umění. To ovlivnilo i řadu našich umělců – např. Jana Zrzavého i nejvíc „etruský“ zjev mezi našimi sochaři – Jaroslava Horejce.

Putování po etruských památkách je, myslím, zajímavější než putování po římských pamětihodnostech, které jsou přimochařejší, techničtější a nějak méně záhadné. Anglický spisovatel D. H. Lawrence, který se proslavil na svou dobu odvážně erotic-kými knihami jako „Synové a milenci“ je autorem dvou pozoruhodných cestopisů, které patří k tomu lepšímu, co kdy bylo o středozezemní oblasti napsáno. Jsou to knihy „Sea and Sardinia“ a „Etruscan places“ (1.

vydání 1932, Viking Press). Lawrence popi-suje etruský svět jako kosmos, ve kterém všechno bylo živé jako obrovské zvíře či bytost, dokonce i výstupy sopečných plynů byly považovány za dech hlubokých tvorů. Pletivo nižších duší, které měl každý strom i skála vytvářelo podle Lawrence jednu velkou světovou duši.

V závěru své knihy říká D. H. Lawrence něco zásadního (s. 185, ve vydání z roku 1964), co probleskuje i textem Jana Bouzka: Zahrada muzea ve Florencii je ohromně instruktivní, když chcete přednášku o etruských předmětech. Ale kdo chce přednášku o zmizelých národech? To, co chceme, je kontakt. Etruskové nejsou teorie nebo nějaká téze. Pokud něco jsou, pak jsou zkušeností. Nemusím snad říkat, že proto, aby kontakt s etruským světem byl co nejpravdivější, potřebujeme nejprve znát předměty; abychom mohli dobře cítit, musíme nejprve dobře vědět. A k tomu slouží recenzovaná kniha. Říkám si, že kdybych nevěděl, kam na dovolenou, tak by nejspíš stálo za to obejít všech dvanáct posvátných etruských měst. V jednom jsem kdysi byl, a na rozdíl od římského Fora Romana na něj nemohu zapomenout.

Václav Cílek

Charles Patterson: Věčná Treblinka, Práh, Praha 2003

Pattersonovu knihu Věčná Treblinka ve své knihovně nemám. Vcelku povrchní a lidově sentimentálně dojmavý spis ve stylu amerických bestsellerů či propagač-ních materiálů drobných amerických církví jistě není čtením pro intelektuály – pouka-zuje však na bolestivý a málo řešený aspekt současné civilizace, vztah ke zvířatům. Podtitul knihy zní: „Ve vztahu ke zvířatům jsme všichni nacisté“. Téma života, smrti a utrpení je zajisté „chytlavé“ a vzrušuje

širokou čtenářskou obec – ne nadarmo jsou potraty, eutanázie, vyšetřování vražd, násilí na lidech i zvířatech atd. velmi oblíbenými diskusními i mediálními tématy, jako jakýsi protipól témat milostných, která se v takovéto opaky mohou překvapivě rychle převrátit. Není vůbec náhodou, že se u nás objevují současně dvě knihy s velmi podobným námětem – druhou je práce lingvisty a historika Borii Saxe *Zvířata v Třetí říši*, která bude předmětem samostatné recenze (překladatel Pattersonova spisu tohoto autora mylně pochopil jako ženu: Boria Saxová). Saxova kniha je emočně mnohem vyváženější a jejím cílem je poznání lidské psychiky, nikoli ochrana zvířat, ale ústřední téma je v obou případech totéž: do očí bijící podobnost mezi praktikami, které nacistické Německo užívalo vůči Židům a jiným „nežádoucím rasám“ a těmi, které dnešní civilizace užívá vůči zvířatům, zejména ve velkochovech a na jatkách – tato zařízení do překvapivých detailů připomínají koncentrační a vyhlazovací tábory svou proorganizovanou mašinelností i naprostým nedostatkem jakýchkoli skrupulí. Tato skutečnost zajisté není objevem Pattersona ani Saxe – kdo má oči k vidění, nemůže si jí nevšimnout. Přitom je to zvláště onen obludný organizační aspekt věci, co na nacistických táborech i jejich zvířecích analogiích nejvíc děsí – zabíjení i krutostí vůči lidem i zvířatům jsou dějiny plné. Zcela souhlasím s Pattersonovým názorem, že vzdálenější budoucnost bude jmenovat velkochovy hospodářských zvířat jedním dechem s hitlerovsko-stalinskými tábory či s čarodějnickými procesy. Řešení, které nabízí, je však stejně prostinké, jako málo realistické – vegetariánství, jehož je nadšeným propagátorem.

Člověk se určitě dobře obejde bez požívání masa, mnohem hůře ale bez bílkovin živo-

čišného původu vůbec – požívání vajec a mléčných výrobků ale problémy industrializovaného zemědělství nijak neřeší. Zejména v mimotropickém pásmu s jeho dlouhou zimou a u tíže fyzicky pracujících lidí je čistě rostlinná potrava problematická a musí se neustále bedlivě promýšlet a kombinovat, podávat ji dětem je v zásadě těžké pochybení. Drtivá většina lidských kultur v historii maso jedla – pouze džinisté, přísnější hinduisté a buddhisté a část křesťanských mnichů nikoliv (poslední skupina k tomu nebyla ani tak motivována šetrností ke zvířatům, ale potřebou stravy, která „nevzbuzuje vášně“). Je ovšem také pravda, že současná euroamerická civilizace je, zvláště ve své americké části, zcela výjimečně „masožravá“, pomineme-li čistě lovecká společenství typu Eskymáků či pasťevčká typu Mongolů. I za pozdního komunismu bylo maso a jeho konzumace u nás výrazem společenského statusu a dobře si dosud vzpomínám na tlusté stranické činovníky, s funěním si odnášející z řeznictví zadním vchodem plné tašky vepřových vnitřností, které by bylo dnes obtížné i prodat. Od revoluce u nás konzumace masa klesá, byť ne tak radikálně, jako třeba v Holandsku, kde je požívá zřídka či vůbec skoro 40 procent všeho obyvatelstva. Je těžko říci, že by osud zvířat v převážně vegetariánských oblastech, třeba v jižní Indii, byl nějak pronikavě lepší než u nás. Pattersonovy nepochybně pravdivé reportáže z různých amerických velkojatek, které mají v této zemi dlouhou tradici, jsou skutečně otřesné a člověk si říká, zda by podobné instituce neměly být přístupné veřejnosti podobně, jako třeba jednání parlamentu. Nacistický příklad ukazuje asi nejzazší setření rozdílu mezi lidmi (být jen některými) a zvířaty co do jejich využívání k práci, pokusům, jejich „utrácení“, „dalšího využití“ jejich těl atd. Zamysleme-li se nad

celý problémem blíže, uvědomíme si, že jediným argumentem, proč takto s lidmi nezacházet, je, že Bůh zapověděl bažit bližnímu po životě a působit mu újmu. Z hlediska světské chytrosti lze nanejvýš poznamenat, že je ošemetné dělat jiným, co sami nechceme trpět – mohlo by se nám to bumerangovým efektem vrátit. Koncepte nezadatelných lidských práv je jev relativně pozdní a dosud ne zcela „zažitý“. Z hlediska „biologické praxe“ není „rozumného“ důvodu, proč si třeba vůči postíženým a těžce duševně či tělesně nemocným nepočínat tak, jak to bylo v Třetí říši i v rámci německého etnika běžné – žádný chovatel by nejednal jinak (kromě „rozumných“ důvodů jsou neméně důležité i důvody „nerozumné“ – ostatně i na Gestapu říkali: „Buďte rozumní!“). Jinak je v platnosti jen „právo“ silnějšího – kdo koho drží pod krkem, má nad ním i moc. Velmi zajímavý je i Pattersonův exkurs věnovaný dějinám americké eugeniky v první polovině 20. století – dlouho byla radikálnější nežli německá a v mnoha amerických státech se naveliko sterilizovali zločinci, asociálové a duševně choří – dnes se o tomto tématu, referovaném u nás také třeba v Gouldově knize *Jak nemčřit člověka*, raději příliš nemluví a mimo odborné kruhy ani příliš neví. Nebýt odstrašujícího příkladu Německa, mohlo to ve Spojených státech, kde vyostřeně černobíle chápání problémů a touha nějak činit „to správné“ byly vždy vysoko v kurzu, dopadat trochu jako na vzorně vedené farmě.

Ochrana zvířat lze odvodit stěží od něčeho jiného, než je jejich analogičnost s člověkem, jeho pociťováním a emocemi (s právním zakotvením je to, zejména v systémech vycházejících z římského práva, traktujícího zvíře jako „věc“, vždy ošemetné). Bolestivé experimenty na lidoopích dnes pohorší prakticky každého, pokusy na

myších už se přijímají vstřícněji a utrpení mšic zasažených insekticidem pohne věru málokoho – i všechny Pattersonovy příklady jsou brány z řad teplokrevných obratlovců. Rostliny jsou pro svou radikální nepodobnost s člověkem z tohoto uvažování dalekosáhle vyňaty – mletí pšeničných zrn nekritizuje zajisté nikdo, ale skácení starého stromu většinou z nás opět velmi pohne. Poměrně důležitým principem, na který by bylo dobře v otázce ochrany zvířat a živých organismů vůbec pomyslet, je princip minimalizace násilných zásahů do světa a jeho běhu (staří latiníci říkali: *Quieta non movere* – volně přeloženo: nezasahovat pokud možno do běžně setrvalého stavu věci). Je ostatně krajně důležitý i pro šetrné nakládání s celou biosférou včetně rostlin a hub. Že by se snad daly úplně vynechat a žít se všemi živými bytostmi v míru a harmonii, je samozřejmě iluzí, ale ve všech věcech je jakási míra. Pattersonova představa o tom, že by se utlačování živých bytostí domestikací mohlo vymýtít, je zcela pošetilá – všechna etnika kromě dnes vyhubených Tasmánců nějaká domácí zvířata měla, i lovecko-sběračské kmeny alespoň psy. Možností k omezení radikálních zásahů je však ještě celá řada – oblundné podmínky velkochovů by mohly být mnohem přísněji regulovány a tato situace se, byť velice zvolna, začíná lepší. Ryze ekonomická argumentace v rámci naprostého liberalismu by zajisté neviděla ani u lidí důvod, proč třeba nezaměstnávat odrostlejší děti v noční směně v kamenolomu. Kdo jen trochu zná spletitou a pomalou historii vývoje ochrany lidí, nemá iluze o to, že by tomu se zvířaty mohlo jít rychle. Dá se ale říci, že současná ochrana příslušníků lidského druhu, například před zaměstnavateli, je už dostatečná, ba že se leckdo bojí vůbec někoho zaměstnat. Přejde jednou doba, kdy si zemědělský podnikatel třikrát rozmyslí,

než koupí dejme tomu prasnici a „pracovních míst“ pro zvířata bude ubývat? Současná koncepce studia etologie domácích zvířat, mající jim zajistit v chovech alespoň v minimální míře druhově přiměřené podmínky v rámci tzv. *animal welfare*, se jeví být nejslibnější cestou, byť obraz slípky hrabající si volně na zelených lučinách je i do budoucna příliš optimistický (i „užitkoví lidé“, jak je nazývá Konrad Lorenz, mají ve svých paneláckých a úřadech *welfare* jen bazální). I provoz jatek by se dal do značné míry „humanizovat“ (toto slovo je v takové souvislosti paradoxně jazykově zcela nevhodné: „humánní“ je to, co je přiměřené lidem – co je přiměřené zvířatům, by se dalo nejspíš označit jako „bestiální“, ale slovo se pochopitelně používá v jiném kontextu a jateční **provozy** a zejména transport k nim je **bestiální až až**). Řada aktivit týkajících se zvířat by se dala zcela odbourat – podobně, jako zmizely masakry v římském cirku, „zábavné“ štvaničky na zvířata a dnes už i cirkusová drezúra, mohly by beze vší škody zmizet i lov pro pobavení a chov kožešinových zvířat. Na maso máme vlastních domestikantů dost a co dělají zvířata v lese, můžeme klidně přenechat jim samým. Rovněž kožešin je od ovcí či králíků víc než dostatek a chovat v potupných podmínkách kožešiny nové šelmy je prapodivný luxus – bez liščích pláštíků by se dámy obešly, jako před pár lety bez leopardů. Použití a spektrum laboratorních zvířat v medicínském a fyziologickém výzkumu by se dalo nepochybně podstatně zredukovat bez jakékoli praktické škody, v testování kosmetik úplně zrušit. Sentimentální vztah k pejskům a kočičkám, u Pattersona také dosti zdůrazňovaný, nemám zas za až tak velkou zásluhu – jednak se u mnoha jejich vášnivých příznivců vytrácí láska k lidem, což je jaksi na povážnou (příslušník vlastního druhu je přece

jen jaksi blíž a lidská civilizace musí být aspoň trochu antropocentrická – kdyby ji vytvořili psi, byla by nepochybně „kynocentrická“), jednak se nedomnívám, že by se dnes už často přebujelá zdravotní a další péče o čtyřnohé miláčky měla přece jen dostat spíš lidem. Je jakýmsi způsobem neodpovědné bez naléhavější potřeby chovat velké psy a další masožravce, jimž pěstujeme potravu, byť daleko od našeho zorného pole, v „treblinkovských“ podmínkách (všechny kultury mají vždy zvířata „blízka“ a ta „daná v plen“, u té naší je to ale, jako mnoho jiných jejích aspektů, bizarně vyostřené). Problém, kterému věnuje Patterson hodně místa, je zabíjení mláďat, emočně vypjatá situace, proti které máme vnitřní brzdu a která v nás vyvolává, nepochybně analogií s vlastními mláďaty, intenzivní dojem hříchu. Nechat hospodářská zvířata plně dorůst má nepochybně i své ekonomické důvody a bezdůvodné rozbíjení vztahu matka-mláďe, třeba u hovězího dobytka, působí velmi tristní podívanou (u slepic to třeba v nějakém trochu masovějším chovu přece jen nelze praktikovat jinak). Obliba pojídání selat či telecího ostatně klesá a nikdo by dnes v Evropě nejedl zvířecí féty před narozením či nasezená vejce, byť prý chutnají výborně – Římané, známí svou kulinární nenechavostí, tak běžně činili a důvodem domestikace králíků v raně středověkých klášterech byla novorozená lysá králíčata coby postní pochoutka. Konec konců, i třeba rozdupávání tulipánových poupat, činnost zajisté legální, málokoho nadchne.

Osobně si myslím, že paradoxně je nejlepším výrazem vztahu ke zvířatům žádná nemít – o řadě „přátel“ zvířat, kteří se jimi v masách a často bez všech znalostí o jejich požadavcích obklopují, by bylo stejně příléhavé říci, že jsou jejich „nepřítelé“. Jsem vždycky rád, vidím-li na své zahradě kunu

či zdivočelou kočku, ale nějak mne zvlášť neláká představa, aby mi žraly z ruky – zvířata mají svůj svět se svými radostmi i trápeními a neměli bychom je z něj zbytečně vytrhovat. Univerzální utrpení živých bytostí (na „štěstí“ nemáme ani my, ani zvířata žádný automatický poukaz) si uvědomoval už Buddha a další myslitelé jeho subkontinentu. Indický vztah ke zvířatům představuje jakousi vstřícnou lhostejnost s trochou štfítivosti – Ind v typickém případě prašivého psa nekopne, ale možná i trochu nakrmí, také nikdy nemocné či invalidní zvíře nedorazí (i chov psů v domácnosti či ptáků v klecích je tam spíše výjimkou). Musíme mít také na paměti, že nutnou protiváhou buddhistického principu ahinsa – neubližování – je pokud možno nepodporovat rozmnožování a bujivost – buddhističtí mniši mají například zakázáno věnovat se nejen plození, ale i zemědělství.

Vztah ke zvířatům se v průběhu posledních dvou set let nepochybně zlepšil. Nejvíce se asi zlepšila situace psů a koček – vzhledem k tomu, že na rovině úsluví jazyk konzervuje obraty, kdysi vzaté ze života, je dobře připomenout, že ještě před padesáti až sto lety byly obraty typu „psí život“, „psa by nevyhnal“, „jako pes u boudy“, „zpráskat jako psa“, „utopit jako štěně“, „utahaný jako kotě“ atd. hmatatelnou realitou. Nechtě si nikdo nepředstavuje, že stav za lovecko-sběračské éry či tradičního zemědělství představoval nějakou idylu, jistě posunuje ale přece jenom vidět – konec konců, před sto padesáti lety se na americkém Jihu vedly diskuse, zda „vzpurného negra“ hned zabít či jen zbičovat a jak šetrně provádět jejich značkování. I dětský sadismus minulých ér nahradily akční filmy. Děti ostatně ubývá a u kompjútru potkají tak nejspíše nějaký virus.

Kniha Charlese Pattersona je pojata jako misijní čtení, nejen se značně černobílým

viděním světa a s popisy ohavností páchaných „pohany“, ale i s životopisy četných příkladných jedinců a světců, v jejich čele stojí známý židovský spisovatel a vegetarián Isaac Bashevis Singer. Ve světě, kde se potřebná opatření prosazují až získáním širokých masa jejich hlasů, kdy i paní Vonásková musí být dojata či rozplameněna spravedlivým hněvem, mají podobné knihy nepochybně své místo, byť na sofistikovanějšího čtenáře dělá trochu dojem zdařilejšího díla někoho ze vzdělanějších televizních kazatelů Země z Atlantikem.

Stanislav Komárek

**Radomír Tichý: Monoxylyon II.,
Plavba po 8000 letech, JB
Production, Náchod 1999**

Recenzovaná monografie je v souvislostech archeologického výzkumu v České republice v mnoha směrech pozoruhodná a ojedinělá. Například proto, že je věnována problematice experimentální archeologie. To znamená oboru, který se v zahraničí (přínejmenším po celé Evropě a v severní Americe) těší již od poloviny 20. století mimořádné popularitě, pouze u nás se dosud příliš nevzdálil od stavu, který se zpravidla označuje slovy „v plenkách“. Monoxylyon II je dále knihou o jednom jediném českém experimentu, čímž opět výrazně vybočuje ze skromné řádky domácích publikací, které pojednávají o experimentální archeologii jako celku a prezentují především projekty zahraniční (např. Malinovi 1982 a 1992). Jedná se přitom o experiment, kterého se dosud odvážilo pouze velmi málo badatelů – pokusů o rekonstrukci pravěkých námořních plaveb zatím experimentální archeologie mnoho nezná a skutečnost, že jej úspěšně provedl badatel ze země nemající moře, je zcela ojedinělý. V neposlední řadě